

Katarzyna Brodzińska

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

GOSPODARSTWO ROLNE (ZBOŻOWE) W UNII EUROPEJSKIEJ – BILANS KOSZTÓW I KORZYŚCI

1. Wstęp

Jak się często podkreśla, wejście Polski do Unii Europejskiej stwarza nowe perspektywy rozwoju szczególnie dla rolnictwa i obszarów wiejskich. Jest jeszcze za wcześnie, by podejmować próby oceny poziomu absorpcji środków finansowych, jakie spłyną po roku naszej akcesji w ramach realizowanych działań PROW i SOP „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich” oraz jak efektywne będzie wykorzystanie tych środków. Ukończono natomiast naliczanie dopłat bezpośrednich dla rolników za 2004 r. i trwa przekazywanie środków z tzw. trzeciej transzy (wraz z dopłatami z tytułu trudnych warunków gospodarowania ONW)¹.

Polska wprowadziła system płatności składający się z:

- jednolitej płatności obszarowej (JPO) – zgodnie z harmonogramem wzrostu wyrażony w procentach poziomu płatności stosowanych w odpowiednich latach we Wspólnocie,
- uzupełnienia płatności obszarowej (UPO), które są finansowane w części ze środków PROW (działanie 9) oraz z budżetu krajowego.

Celem działania 9 w ramach PROW jest poprawa konkurencyjności gospodarstw rolnych w warunkach jednolitego rynku. Obserwując jednak wahania cen zarówno środków produkcji jak i płodów rolnych, możemy postawić pytanie: na ile można zrealizować w ramach dopłat bezpośrednich cel poprawy konkurencyjności gospodarstw rolnych? Oczywiście nie wszystkie gospodarstwa rolne będą posiadać zdolność konkurencyjną, zapewniającą ich utrzymanie na rynku i rozwój (Woś

¹ Ustawowy termin wypłat obejmuje okres od 1 grudnia 2004 r. do końca kwietnia 2005 r.

2003). W związku z tym nasuwa się pytanie: czy środki z dopłat bezpośrednich mogą być nakładami inwestycyjnymi, czy tylko nakładami bieżącymi w procesie produkcji?

2. Metodyka badań

Aby ocenić sytuację gospodarstw rolnych przed integracją i po integracji, w pracy wykorzystano rachunek nadwyżki bezpośredniej (*Metodyka liczenia...* 2000, s. 21-25). Badania oparto na analizie porównawczej pionowej, przeprowadzonej we wrześniu 2003 i 2004 r. (z uwzględnieniem dopłat do zbóż konsumpcyjnych) oraz w grudniu 2003 i 2004 r. (przy wolnorynkowej sprzedaży zbóż). Kalkulacje nadwyżki bezpośredniej obejmowały pszenicę i żyto. Celem pracy jest ocena, na ile dopłaty bezpośrednie są w stanie zrekompensować różnice wynikające z relacji cen środków produkcji do płodów rolnych. W przeprowadzonym rachunku nadwyżki bezpośredniej informacje o cenach zbóż pochodziły z „Provimi Polska Olsztynek” SA i odzwierciedlały realne ceny w okresach objętych analizą. Ceny środków do produkcji rolnej (nawozów, środków ochrony roślin, materiału siewnego), jak i technologie produkcji przyjęto na podstawie kalkulacji upraw poszczególnych gatunków zbóż sporządzanych przez ODR-y². Wysokość dopłat bezpośrednich jest zależna m.in. od kursu euro, który w 2004 r. był rekordowo wysoki i wyniósł za 1 euro 4,73 zł.

3. Wyniki badań

Wartość produkcji zbóż obejmuje wartość produktu głównego, jakim jest ziarno, oraz wartość produktu ubocznego – słomy (tylko w przypadku, gdy jest ona przedmiotem wymiany rynkowej) oraz wysokość dotacji do produktu lub jego powierzchni uprawy (w roku 2003 były to dopłaty do zbóż konsumpcyjnych, w 2004 r. – dopłaty bezpośrednie).

Cena pszenicy po zbiorach 2003 r. kształtowała się na poziomie 440 zł/t, przy czym do pszenicy konsumpcyjnej były dopłaty w wysokości 110 zł/t w sierpniu, 120 zł/t we wrześniu i 130 zł/t w październiku. Cena rynkowa pszenicy w tym okresie kształtowała się na poziomie ok. 500 zł/t, natomiast w grudniu 2003 r. wzrosła do 700 zł/t. W roku 2004 nie wystąpił wzrost cen pszenicy w okresie wrzesień – grudzień, a nawet odnotowano lekki ich spadek – o ok. 10 zł/t.

Wartość produkcji zarówno pszenicy konsumpcyjnej, jak i pastewnej w 2004 r. w stosunku do 2003 r. była zdecydowanie niższa, przy czym warto podkreślić, że producenci pszenicy konsumpcyjnej, którzy osiągali wydajność ok. 6t/ha, uzyskali zaledwie 86,4% wartości przychodu ze sprzedaży z 2003 r. Spadek przychodu ze

² Ceny środków produkcji przyjęto za ODR, ponieważ są to ceny uśrednione, dla analizowanych okresów. Możliwość szacowania cen środków produkcji na podstawie informacji od przedsiębiorstw zajmujących się ich dystrybucją jest w zasadzie ograniczona. Firmy ustalają ceny sprzedaży na podstawie negocjacji w związku z czym stanowią one tajemnicę handlową.

sprzedaży pszenicy w grudniu 2004 r. był jeszcze większy i przy wydajności 6t/ha, wartość uzyskanej produkcji wynosiła niespełna 70% wartości produkcji z grudnia 2003 r. (tab. 1).

Tabela 1. Tendencje zmiany cen i wartości produkcji pszenicy konsumpcyjnej i pastewnej w latach 2003-2004 (netto)

Wyszczególnienie	Pszenica konsumpcyjna						Pszenica pastewna					
	cena IX 2003 zł/dt	cena IX 2004 zł/dt	plon 40 dt/ha		plon 60 dt/ha		cena XII 2003 zł/dt	cena XII 2004 zł/dt	plon 40 dt/ha		plon 60 dt/ha	
			2003 zł/ha	2004 zł/ha	2003 zł/ha	2004 zł/ha			2003 zł/ha	2004 zł/ha	2003 zł/ha	2004 zł/ha
Wartość produkcji	-	-	2240	2103	3360	2903	-	-	2800	2103	4200	2903
Ziarno	44	40	1760	1600	2640	2400	70	40	2800	1600	4200	2400
Dotacje*	12	503	480	503	720	503	-	503	-	503	-	503
Zmiany wartości produkcji w %	-	-	100	93,9	100	86,4	-	-	100	75,1	100	69,1

* dotacje w 2004 r. w zł/ha.

Źródło: opracowanie własne.

W przypadku żyta również zaobserwowano tendencje spadku wartości produkcji. Jedyne przychód uzyskany ze sprzedaży żyta konsumpcyjnego we wrześniu 2004 r. i przy plonie 3 t/ha był o 15,5% wyższy od przychodu z września 2003 r. W miarę wzrostu wydajności przychód ze sprzedaży żyta spadał. W grudniu 2004 r. przy plonie 5t/ha, wartość produkcji żyta pastewnego wynosiła niespełna 78% wartości produkcji z grudnia 2003 r. (tab. 2). Generalnie można zauważyć, że ceny analizowanych gatunków zbóż we wrześniu 2004 r. w porównaniu z wrześniem 2003 r. spadły o ok. 10%, natomiast w grudniu 2003 i 2004 r. spadek cen był rzędu 40%.

Tabela 2. Tendencje zmian cen oraz wartości produkcji żyta konsumpcyjnego i pastewnego w latach 2003-2004 (netto)

Wyszczególnienie	Żyto konsumpcyjne						Żyto pastewne					
	cena IX 2003 zł/dt	cena IX 2004 zł/dt	plon 30 dt/ha		plon 50 dt/ha		cena XII 2003 zł/dt	cena XII 2004 zł/dt	plon 30 dt/ha		plon 50 dt/ha	
			2003 zł/ha	2004 zł/ha	2003 zł/ha	2004 zł/ha			2003 zł/ha	2004 zł/ha	2003 zł/ha	2004 zł/ha
Wartość produkcji	-	-	1215	1403	2025	2003	-	-	1560	1433	2600	2025
Ziarno	32,5	30	975	900	1625	1500	52	31	1560	930	2600	1550
Dotacje *	8	503	240	503	400	503	-	-	-	503	-	503
Zmiany wartości produkcji w %	-	-	100	115,5	100	98,9	-	-	100	91,9	100	77,9

* dopłaty w 2004 r. w zł/ha.

Źródło: opracowanie własne.

Skup interwencyjny zbóż (pszenicy, jęczmienia i kukurydzy) w Polsce jest uruchamiany w okresie od 1 listopada do 31 maja. Cena niezależnie od gatunku

zboża wynosi 101,31 euro/t i wzrasta co miesiąc o 0,46 euro/t³. Jak donoszą różne źródła przekazu, rolnicy skarżą się na wysokie wymagania jakościowe zbóż w skupie interwencyjnym (wilgotność do 14,5%, zawartość zanieczyszczeń do 12%, ziaren skielkowanych do 4%) oraz konieczność pokrywania kosztów transportu do najbliższego centrum interwencyjnego. Minimalna partia podlegająca skupowi interwencyjnemu to 80 ton. Wszystkie te czynniki sprawiają, że rolnicy poszukują innych podmiotów zbytu. Należy jednak podkreślić, że skup interwencyjny jest tzw. narzędziem „ostatniej szansy” dla tych producentów, którzy nie będą w stanie uzyskać wyższej ceny na wolnym rynku.

Nadwyżka bezpośrednia jest różnicą pomiędzy wartością produkcji (wartość płodów rolnych wraz z dotacją) a kosztami bezpośrednimi, do których w produkcji roślinnej zalicza się materiał siewny, nawozy z zakupu, środki ochrony roślin⁴.

Należy się spodziewać, że konieczność podjęcia działań na rzecz poprawy jakości zbóż przyczyni się również do wzrostu kosztów materiału siewnego. Cena kwalifikowanego materiału siewnego wzrosła o ok. 20%. Koszt nawozów mineralnych w latach 2003-2004 wzrósł również o ok. 20% (tab. 3).

Tabela 3. Nadwyżka bezpośrednia w produkcji pszenicy konsumpcyjnej i pastewnej w latach 2003-2004 (ceny netto)

Wyszczególnienie	Pszenica konsumpcyjna				Żyto konsumpcyjne			
	plon 40 dt/ha		plon 60 dt/ha		plon 30 dt/ha		plon 50 dt/ha	
	2003 zł/ha	2004 zł/ha	2003 zł/ha	2004 zł/ha	2003 zł/ha	2004 zł/ha	2003 zł/ha	2004 zł/ha
Wartość produkcji	2240	2103	3360	2903	1215	1403	2025	2003
Koszty bezpośrednie	785	934	1188	1353	296	360	530	650
Materiał siewny*	241	288	241	288	104	128	104	128
Nawozy	360	449	542	627	182	220	318	400
Środki ochrony roślin	184	197	405	438	10	12	108	122
Nadwyżka bezpośrednia	1455	1169	2172	1550	919	1043	1495	1353
Zmiany nadwyżki bezpośredniej w %	100	80,3	100	71,4	100	113,5	100	90,5

*materiał siewny w całości z zakupu.

Źródło: opracowanie własne.

Warto również przypomnieć, że przyrodnicze optimum nawozowe dla pszenicy wynosi 330 kg NPK/ha, a dla żyta 180-200 kg NPK/ha. Nie jest wskazane prowadzenie plantacji zbóż przy ujemnym bilansie składników nawozowych, ponieważ w dłuższym okresie prowadzi to do degradacji gleby (zachwiania równowagi jonnej, mikrobiologicznej, próchnicznej itd.). Ze względów ekonomicznych wy-

³ Cena zbóż w skupie interwencyjnym w grudniu 2004 r. 101,31 euro/ tonę oraz 2 · 0,46 euro/t za każdy miesiąc przechowywania zboża, co przy średnim kursie euro 4,10 zł daje ok. 419 zł/t. Trzeba pamiętać, że cena zboża w skupie interwencyjnym zależy od kursu dnia euro, co przy mocnej złotówce nie jest korzystne.

⁴ W tabelach zestawiono wartości materiału siewnego, nawozów NPK i środków ochrony roślin (bez rozbijania na poszczególne pozycje). Wartości te obliczono na podstawie kalkulacyjnych kosztów uprawy pszenicy i żyta sporządzonych przez ODR we wrześniu 2003 i 2004 roku. Koszty środków produkcji uwzględniają różnicę cen w latach 2003 i 2004, mają po części charakter szacunkowy, ponieważ są cenami uśrednionymi, co pozwala na dokonanie analiz porównawczych.

datki na nawozy będą raczej ograniczane. Znaczną pozycję kosztową, szczególnie w uprawie pszenicy, stanowią środki ochrony roślin. W nowoczesnych technologiach uprawy zaleca się ochronę sterowaną opartą na śledzeniu tzw. progów zagrożenia, co pozwala w niektórych latach na znaczną oszczędność środków (Budzyński 1997).

W nadwyżce bezpośredniej nie uwzględnia się kosztów pośrednich, w tym głównie kosztów paliwa, części zamiennych ewentualnie usług maszynowych. Z danych ODR wynika, że we wrześniu 2004 r. w stosunku do września 2003 r. koszty pośrednie wzrosły o ok. 13%⁵. Jak podkreśla Czyżewski (2004), główny problem gospodarstw i producentów rolnych w 2004 r. polegał na tym, jak wytrwać do czasu otrzymania transferów unijnych. Dopłaty bezpośrednie stanowią od ok. 17% wartości produkcji w przypadku uprawy pszenicy (przy średnim plonie 6 t/ha) do blisko 36% w przypadku uprawy żyta (przy średnim plonie 3 t/ha).

4. Podsumowanie

Wzrost cen środków produkcji w 2004 r. był spowodowany głównie wzrostem cen nawozów mineralnych (o ok. 20%) oraz środków ochrony roślin (ok. 10%). Wzrosła również cena kwalifikowanego materiału siewnego (o ok. 20%). Jednocześnie ceny zbóż spadły (o ok. 10%). W związku z tym system dopłat bezpośrednich jedynie w części rekompensuje wzrost kosztów produkcji i spadek cen zbóż. Ważne, że jest on mniej korzystny dla gospodarstw towarowych, osiągających wysokie plony i produkujących zboża dobrej jakości. Nie jest zatem możliwe, aby środki pochodzące z dopłat bezpośrednich mogły się przyczynić do wzrostu konkurencyjności gospodarstw specjalizujących się w produkcji roślinnej.

Literatura

- Budzyński W., *Rośliny zbożowe – postęp hodowlany i agrotechniczny*, [w:] *Zarządzanie gospodarstwem towarowym, wybrane kierunki i trendy w rolnictwie*, CROW ART, Olsztyn 1997, s. 8-23.
- Czyżewski A., *Sytuacja sektora rolno-żywnościowego w Polsce przed wstąpieniem i po wstąpieniu do UE w świetle wydatków budżetowych 2004 r.*, [w:] *Agrobiznes 2004, Sytuacja agrobiznesu w Polsce po przystąpieniu do Unii Europejskiej*, tom 1, AE, Wrocław 2004, s. 114-121.
- Metodyka liczenia nadwyżki bezpośredniej i zasady typologii gospodarstw rolniczych (według standardów Unii Europejskiej)*, FAPA, Warszawa 2000, s. 21-25.
- Woś A., *Konkurencyjność polskiego sektora żywnościowego*, Wyd. IRiGŻ, Warszawa 2003.

⁵ Cena oleju napędowego w kwietniu i wrześniu 2003 r. wynosiła ok. 2,69 zł/l, natomiast w kwietniu 2004 r. – 2,99 zł/l, a we wrześniu 2004 r. kształtowała się na poziomie 3,25 zł/l. Nastąpił zatem wzrost cen rzędu 20% (trzeba jednak pamiętać, że cena paliwa jest praktycznie ceną dnia), przy jednoczesnej likwidacji bonów paliwowych.

CORN FARM IN THE EUROPEAN UNION – BALANCE OF COSTS AND PROFITS

Summary

The aim of this paper is to find out the impact of direct payments on farms competitiveness. Price relation between corn and means of production in 2004 caused only a partial compensation of farmer's income in proportion to direct payments. The gross margin shows that the direct payments system can make rural production more extensive.